

XVII. L E V É L.

*Költ Komáromban , Bőjt Elő Havának
27. Napján.*

A' Dunáról való jegyzéseknek folytatások.

A⁹ Durának Forrásának Donasingánál, a' Fekete-tengernél leg-alább két Német mért-földdel magafabb helyen kell esni, hogy ez a' nagy víz olly fok tartományokon keresztül folyhasson: az az, a' Fekete-tengernek, a' melybe foly a' Duna, leg-alább is két Német mért-földdel közelébb kell a' földnek centrumához, vagy közép-pontjához esni, mint Donasinga falujának. Sőt ha meg - gondoljuk, hogy a' Duna majd minden egyéb vizeknél sebesebben fut, 's még Belgrád alatt is három helyen magas kő-szikláról esik alá, éppen nem helytelenül gondolkozunk úgy, hogy az a' hely a' hol a' Duna ered, magafabbban esik a' Fekete tengernél két német mért-földekkel. Ama bölts Természet'-vizsgáló Genóté, azt mondja, hogy a' Duna az egyenes lineán foly száz húsz olyan mért-földeket, mellyek közül mindenik három ezer ölet telzen. Hogy a' Duna folyhasson, még pedig sebesen,

M. Gyűj. III. N.

R

min-

minden száz ölre hat hüvelyknyi hajlás kívántatik. E' szerént az a' forrás, mellyből a' Duna ki-buzog, tíz ezer lábbal van magasabban a' Fekete-tengernél, mellynek öblebe takarodik.

Kassán Böjt Elő hav. 12-dik napj. 1790.

Ez előtt egynehány hetekkel azt a' jelentést tettem a' Hazának, hogy HESSLIGNÁTZ Úrnak a' most munkában lévő Adózás' *Systémájáról* közre-botsátott jeles Könyvetskéjét nyelvünkre fordítani fogom. Látván azonban: hogy a' dítsért Könyvetskében elő-adott dolgok 's fel-fedezett hibák azon Adózásbéli munkának a' mi Országunkban tapasztaltt tökéletlenségeitől sokakra nézve külömböznének, ellenben pedig ugyan azon bé-hozatandó *Systémának* ártalmas követkevései más némelly írásokban még nyilvánban meg-mutattatnának: előbbi szándékomtól el-állottam; 's rész-szerént az övéből, rész-szerént több másoknak ebbéli fontos munkáijkból, főt önnön magam' tapasztalásaiból is, e' jelen-lévőt dolgoztam-ki.

Ezen munkátskának el-készíttésében tett fáradságomat, tudom, hogy az értelmes Hazafiak nem fogják hasztalannak tartani; sem közre-ereftésében vólt uisza szándékomat balra magyarázni. Szeretem én is édes

Ha-

Hazámát, mellynek jó Fija; 's igaz Polgarja lenni akarok; fzeretem Királyomat is; kinek engedelmes hív Jobbágyja vagyok: és ugyan ezen fzeretetemhez; 's hozzájok tartozó szent kötelelségemhez képest, kész vagyok mind a' kettőnek hasznát, a' mennyire tsékélyfégemtől ki-telhetik, elő-mozdítani; kárát ellenben, tellyes tehetlégem fzerént el-hárítani. — Ez az Adózásnak kérdésben forgó *Systémája* olly dolog, mellynek bé-hozása a' köz bódogfágot tárgyozza ugyan, de a' mellynek helyes- vagy helytelenlége az egész Országnek jobb, vagy rosszabb sorfát okozhatja. Ha ki tehát valamelly hibát, 's tökéletlenséget tapasztal benne, kötelelsége hozza magával, hogy akkor szólljon, mikor a' kár' és veszedelem' el-távoztatásának helye, 's ideje van. Én a' Földeknek illyetén ki-méréfét, és a' közönséges Adónak a' fzerént lejendő felvetéfét nem tsak hasznosnak lenni tagadom; hanem mind másoknak ez eránt ki-adott, 's jó számmal kezemhez érkezett írásaikból, mind pedig majd négy esztendei faját tapasztalásomból azt is meg-tzáfolhatatlan erős okokkal, 's nyilván meg-mutatóm, hogy az a' *Systéma* eggy-általlyában az egész Hazának, főt önnön magának a' Fejedeleme-nek is, — úgy mint a' kinek valófágos haszna és erőlsége egyedül tsak Népének

R 2

fze-

szerelets állapottjában van, 's lehet, —
képzeldhetetlen nagy károkat hozna.

Nagyra vetem ugyan fejemet, midőn
szavamat egygy olyan dolog ellen emelem-
fel, mellynek tsak ez ideig lett folytatása
is olly igen fok költségbe került; mellynek
olly nagy és hatalmas párt-fogóji vagynak;
és a' mellyet maga is a' Fejedelem, mint
az egyenlő, 's igazság szerezént való Adó-
zásnak leg-bizonyosb, leg-tsalhatatlanabb
eszközét, úgy látszik betsülni. De a' Ha-
zának minden milliommokat fellyül-haladó
haszna, 's bátorfágos állapottja, és már fel-
lyebb-emplített hazafiúi 's egyfzer'smind job-
bágyi kötelelségem, minden magamat ille-
tő mellyékes tekéntetet félre tetet velem;
's arra kötelez: hogy a' valóságot, melly-
nek el-titkolása ártalmas lenne, most, mi-
kor még ideje van, bátran ki-nyilatkoztas-
sam, 's tehetségem szerezént terjeszsem. „ Szó-
„ morú állapott volna valójában, ha egygy
„ igaz Polgár, Hazájának hasznára az igaz-
„ ságot ki nem mondhatná! — — Egygy
„ meg-világosodott szabad Nemzetnél kér-
„ désbe sem kellene annak vétetődni, ha
„ vallyon önnön magok a' Felfégnek ren-
„ delései is a' nyilván-való józan meg-ítél-
„ tetésnek tárgyai lehetnek é. — — —
„ A' Király Feje és Atyja az Országának:
„ tehát nem akarhatja, hogy tett rendelé-
„ sei

„ fei tzéljokat el-mellözzék, vagy Népé-
 „ nek éppen ártalmára szolgáljanak. An-
 „ nak hafznára, és bóldogulására kell azo-
 „ kat intéznie. „ — *

Eggy gondolat rettegtethetne vala-
 mennyire még engemet, e' munkátskámat
 közre botsátván. Azon természet ellen va-
 ló méltatlanfágnak meg-gondolása tudniillik;
 melly a' mi Országunkban gyakran a' leg-
 hafznofabb igazfágnak ki-mondását is nyom-
 ban követi. Mihelyt eggy igaz szívű Haza-
 fi valamelly meg-rögzött rossz szokás, vagy
 veszedelmes újítás ellen szabadon ki-kél,
 's Nemzetének javára valamivel bátrabban
 szól: leg-ottan támadnak Hazánknak tulaj-
 don maga' gyermekei között olyanok, kik
 az ő igyekezetében nem tudom mi veszedel-
 met, 's pártosfágot látnak; leg-tisztább,
 leg-ártatlanabb fzándékát is balra magyaráz-
 zák; betsületét kétségbe hozzák; 's hitetlen
 árulásaikkal néha a' leg-jobb Hazafit, leg-
 hafznofabb Polgárt, szerentsétlenné tézik.
 Az ilyen alattsonlelkű, 's az egész Nemzet-
 nek, sőt önnön magának a' Természetnek
 gyalázatjára született emberek okozták már
 nálunk ama' szívet - hafogató közönséges
 panászt, hogy: *a' Magyarának Magyar a'
 leg-főbb ellensége!* —

R 3

De

* Lásd a' *Magyar Museum* II-dik Negyedét, a' 116.
 és követk. öld.

De ezek ellen én önnön magának, Felféges Fejedelmünknek szavaihoz ragaszkodom, melyek engemet minden vád alól ki-mentenek. Ő szabadította-fel az Igazság-nak nyelvét, hogy szavát a' Királyi székhöz emelhesse; hogy pedig azt örömmel fogadja, már több ízben világos jeleit is adta. Nem csak Német-Országi birodalmaiban, hanem tulajdon maga' lakó-városában is jönnek-ki gyakorta olyan könyvek, melyek valóságos nagy szabadság' s bátorfággal vannak meg-írva. —

Miért nem szólhatnak, miért nem írhatnak tehát szabadon mi is, ha állapontunknak jobbításán fáradozó, s rólunk atyai módon gondolkodó Fejedelmünk, az igazságot hallani akarja? Ha a' Köz-Jónak haszna, s egész Hazánknek mostani, és jövődö-béli sorsa meg-kívánja? —

Hadusfalvai Spilenberg Pál.

Ramsden, a' ki most leg-híresebb mester embernek tartattatik egész Európában azoknak az eszközöknek készítéseiben; melyek a' föld-mérésre szükségesek; az elmúlt esztendőben készített egy *Compasszt* vagy fél kerekféget, melynek átmérője (*diameter*) öt lábnyi, melyről azt ítélte *La Lande*, hogy annál tökéletesebbet nem látott

tott. Most készített vele maga is egy másikat, mellynek általlója négy lábnyi lesz'. Azt tartja *Ramsden*, hogy soha sem lehet igaz *Compasszt* tsinálni, ha csak először e-gész tökéletes kerekféget nem tsinál. —

A' Kéneseő (*Mercurius*) meg-fagylalni.

Ez előtt egynehány esztendőkkel nagy ritkafágnak tartatott, mikor egy rettenetes téli hidegben a' *Kéneseő* is mesterfég. által meg-fagylaltatott Pétersburgban: de már ma fokban rá mentek arra, hogy a' Kéneseőt nyárbán is meg-fagylaltatják. Igen nagyra vitte ezt a' többek között *Walker*, a' ki minden jég nélkül a' Salétrom savanyúságának, (*acidum nitri*) szalamiának, (sal ammoniacum) Glaubert suda-fójának, 's a' gyógyladható salétrómnak segítségé által meg-fagylalja azt. — Örülhetnek az Áfrikaiak, hogy már így ők is jeget tsinálhatnak. — Ugyan egy híres Anglus *Watt*, az emberi elmének örök ditsőfégére *Blackfriar Bridge* mellett olyan malmot készített, a' hol tsupán csak a' meleg párazat vagy gőzölgés által; melly tsökön hajtattatik-fel, húsz ke-rekek külömböző *Contignátziókon* forgat-tatnak. Ez a' mesterféges malom meg-sze-leli a' búzát mellyet oda visznek, meg-szá-raztja, 's minden nap meg-öröl 6480. vé-kát.

kát. — Ugyan ez által a' mesterféges machina által veretteti *Boulton Birminghamban* az Ánglus réz pénzt, 's azt mondja, hogy egy éftendő alatt mind ki-verné azt a' pénzt, melly egész Európának szük-féges. —

A' Találós Mese vólt *Tojás haj*; a' Rejtett Szó *Merészfé*, mellyből ki-telik *mész, méz, ég*.

Találós Mese.

Ezt mond meg mitsoda? van egy olyan
szolga,

A' ki nappal hever, tsak éjjel van dolga.
Szolgál hűségesen mindenkor fenn-állva,

Magát meg-emészti, másoknak szolgálva.
N. Kálló. F. Gy.

Rejtett Szó.

Mindenütt e' földön tíz lábon járkálok,

Királynál is sokszor lakozást találok.

De tsak fogadatlan vendégnek neveznek,

'S minden gondolható módokkal üldeznek.

Hét betűm az orzát piros színre festi,

Hat pedig a' nehéz betegnek nap esti

Szózatja. Öt lábam lakik kéményekben,

A' füstös konyhákban és a' kementzékben.

Más

Más két lábam minden embernél tetfzetes,
Parafztnál, 's Királynál igen kellemetes.

*Hol vette magát ez a' szokás, hogy a'
Templomokba temetkezzenek.*

Sok híres Orvosok a' mi időnkben írtak az ellen a' veszedelmes szokás ellen, melly fzerént fokban a' templomokban temetik halottjaikat, az élők' egészsféreknek nem kevés rontására. Melly fok dögleletes nyavalyákat okozott légyen helyel helyel ez a' szokás, meg-lehet olvasni a' többek között Mátyus Diätetikájában. A' bõlts Orvosoknak kérésekre némelly Fejedelmek a' templomokba 's templomok mellé való temetést el is töröltték. Eredetét vette ez a' szokás tsak hamar a' Keresztyénfének kezdetében, mikor még a' Varosoknak 's helyfégeknek némelly részek Pogányokból, más részek pedig Keresztyénekből állt; mindenek a' Keresztyének közzül holtok után is úgy akartak nyúgodni, hogy az ő testeik a' Pogányok' testeikhez közel ne-légyenek. A' régi Rómaiaknak világos törvényjek fzerént, a' temető-helyek kívül vóltak a' városon az Ország-útak mellett, hogy az útazóknak eszekbe jusson, hogy a' kik már most porrá váltak, szint úgy éltek hajdan mint ők, és hogy ők is nem fokára

porrá változnak. Még a' Tsászárok is ide temetkeztek, p. o. Augustus és Tibérius az Appiai út mellé, Domitziánus pedig a' Latíniai út mellé temettetett. — A' Pogány Tsászárok úgy meg-örzötték ezt a' törvényt, hogy semmi Pogány, 's annyival is inkább üldöztetett Keresztyén nem várhatta azt, hogy ő érte valamelly ki-fogást tsináljanak. A' Keresztyének, míg vallásoknak szabad gyakorlását meg-nem nyerték, temetkeztek a' magas hegyekre, vagy mély barlangokba, a' hová alattomban öfzve gyűltek az Isteni tiszteletre. Ezek a' föld alatt való temetők némelly helyen olly nagyok voltak, hogy eggy egész város benne megférhetett volna, a' mint ezt Burnétus bőven elő adja. A' koporsók a' két oldalában egymás mellé, ha pedig fokafodtak, egymásra is rakattattak. — Az illyen szent helyekre kívánczok temettetni fok áhítatos Keresztyének. Minek utánna Constantinus Tsászár alatt a' Keresztyén vallás uralkodóvá lett; az illyen helyekre oltárokat, kápolnákat 's templomokat is szoktak építtetni, hogy a' Mártíroknak 's hív Keresztyéneknek testeik ez által meg-tiszteltesenek. Sőt ha egyébütt benn a' Városban kápolnákat vagy templomokat építtettek; azokat is az által kívánták meg-szentelni, hogy némelly Mártíroknak tsontjaikat ki-ásván, az oltáralá temet-

mették. Alig esett ez meg, hogy olyan lett az mint a' mágnes kő, melly ide húzta az áhítatos Keresztyéneket. Kívántak a' Szent Mártírokkal együtt feküdni, 's úgy gondolkoztak, hogy sokkal jobban léfzen az ő lelkeiknek állapotjuk, ha itt rothadnak-el az ő testeik, a' hol a' hívek öfzve gyűlnek könnyörögni. — Leg-először is Constantinus Császár meg-parantsolta, hogy az ő testét abba a' templomba temessék, mellyet maga építtetett Konstantinápolyban, 's nevezett *Apostoli templomnak*. Ekképpen a' következő Császároknak is utat nyitott arra, hogy ők is ide temetkezzenek. — A' Püspökök azután úgy gondolkoztak, hogy sokkal inkább illik az az ő hivataljokhoz mint sem a' Császárokéhoz, hogy ők is a' templomokba temettefsenek; azért is a' templomnak közepébe kezdetek temetkezni, a' mint egy kegyes Atya szól, mikor Constantinus és az ő utánna következett Császárok csak ajtó-örzők kívántak lenni. Nem sokára azután bé-botsáttattak ide azok is, a' kik a' templomokra fokot adakoztak vagy testáltak. A' mi a' több Keresztyéneket illeti; azoknak Szüléiknek vagy Atyjok-fijaiknak is bizonyos summa pénzért meg-engedett, hogy halottjaikat a' templomba temethessék. A' nagy Theodosius, 's ő utánna Justinianus is, el-akarta törölni ezt a' fzo-

szokást 's törvényt hozott, melly fzerént
 fenkinek nem vólt szabad benn a' város-
 ban temetkezni: de a' következendő idők-
 ben ezzel a' törvénnel keveset gondoltak.
 — Leo Sapiens, vagy a' Bölts Leó, a' Sz.
 Keresztyénekre nézve képtelennek ítélte a'
 Római törvényt, 's meg-engedte; hogy ki
 ki oda temettefsék a' hová akarja. A' mi
 a' Nap-nyúgoton lakó Keresztyéneket illeti;
 ott is tsak hamar lábra állott ez a' szokás,
 melly fzerént a' templomokba kívántak te-
 metkezni. A' VI-dik Százban némelly Con-
 ciliumok, vagy Ekklesiái-Sinatok el-törlöt-
 ték ezt a' szokást: de a' helyett meg-enged-
 ték azt, hogy kívül körös-körül temettefse-
 nek a' szentebb Keresztyének. Minthogy
 a' következendő időkben ki ki a' rendelt
 summa pénzt kélsz vólt meg-adni a' Tem-
 plomok' számokra, tsak hogy az ide való
 temetkezést meg-engedjék a' Püspökök és
 Papok; onnan lett az, hogy a' templo-
 moknak kerítéseik ki-szélesítették, 's kö-
 zönfeges temető helyekké változtak.

Bartzafalvai Szabó Davidnak egygy kis
gyertya-gyújtáskori Játéka
 A' SÉTÉTSÉGRŐL.

Hajnali pírral az Ég hafad. — A' ködös éji
 Setétség,
 Nints

Nints maradása sohol, hátra borongva lohol.
Hátra Loholtában dül fül kavarogva magában,
Zúz tajtékot özönt mérgibe' dért ködöt önt.
A' mint vagy bértzbe, vagy vén köszikla-gi-
rintzbe

Tsapja magát, 's derekát, 's térde' kalátsja'
fokát;

Azt vélné valaki, majd a' nyaka tsontja törik ki.
Úgy-úgy orra bukik, 's meg-meg előre
bukik.

Most a' tornyokba, majd ütközik a' Hava-
fokba;

Itten vagy *fel-akad* függve, vagy *öszve-
szakad*.

Majd *fel-akadtában* neki-forr, gyül egygy
karikában;

Köddel terhesedik, téllal az odva telik.
'S már villám dörgés, már tél-fajzotta dü-
börgés

Hallatik; óh beh sikólt a' Havas' órma
rikólt!

Fentt a' Hó-sziklák égnek; tüzel a' lebeg-
égnek

Kénköve, forrva rotyog ményköve, 's
alyra potyog.

Itt füstöl, lobban ott, langol amott, tova
roppan,

Két galatsér le-felé ott siferékel elé.

Ágyú-bögefések oda fentt, od' alól fa-nyögések;
Völgy barlang üregek, rengnek alattok ezek.

Ösz-

Öszve-szakadtában (mert ám szégyenli ma-
gában)

Széljel, az alyra terül, 's völgy üregekbe
be ül.

Ott bújkál, ködlik; ott zugról zugra fe-
ketlik;

Hallgat, nem mer elébb menni, vagy áll-
ni odébb,

Ott lappang. De ha majd veszi-észre hogy
a' Nap alább hajt

A' Föld' Széle felé, 's már fiet Este felé:
Kezd lafsan-lafsan ki-felé Larnálni magafsan;
'S már dombot 's Hegyet is bé-lep, egyéb
helyet is.

Ím, hogy ötöt koppant, hozzám is id' egy-
be be-toppant.

'S én is atzélra kapok, a' kova-élre tsapok;
Kétzer ütök — már ég, már kén' — már
gyertya-kanótz ég:

'S a' Vendég pad alá búvik az asztal alá.

Hertzeg Lauzun.

Mind azok között valakik a' háborgó
és állhatatlan Udvari életnek szélveszeitől
ide 's tova hanyattak: senki a' változó sze-
rentsének kedvét és kedvetlenségét annyira
nem érzette, 's vele annyit nem truttzolt,
mint Hertzeg Lauzun. Ugyan is néha ap-
róléklágok által a' leg-felsőbb Méltóságokra
fel-

fel-emelte magát, a' mellyeket tsak hamar maga gondatlanfága miatt el-vészített; néha ismét fényes udvari játékát eggy tsekély fétet szobával a' Bastillében vagy eggy föld-alatt való tömlöttzel tserélte-fel. Soha a' maga tselekedetinek következeifeiről nem törődven, mindenre rá vetette fejét, a' mi tsak efzébe jutott, és bízta magát a' jó szerentsére. a' melly ötet mind végig el-fem is hagyta, és sokszor az ő okofságának hibáit jóvá tette. E' következendő vonások, mellyek az ő életéből vétettek, az előre bortsátott rajzolászt eléggé bizonyítják. Alíg jelent-meg XIV-dik Lajosnak udvarában, mikor már a' reá bízott titkos dolgoknak végbe-vitelekben való kézfisége által a' Királynak és a' Mazarin Kárdínálisnak bizodalmát meg-nyerte. A' mellynek következése a' lett, hogy eggy Regimentet és e' mellett szép fizetést kapott. Nem sokára azután elhitette magával, hogy a' Király neki szerező társa, és olly vakmerő vólt, hogy azt a' Királynak jó goromba szókkal tudtára is adta. — Mellyre nézve, a' helyett, hogy Regimentjéhez el-ment vólna, a' Bastillébe kéntelenítettett utazni. Itt három egész hónapokig magát borotváltatni nem engedte, és a' Király, a' ki meg-tudta, hogy Lauzun Kaputzinus szakállt visel, ollyan szakállosan az udvarba hívatta, nevetett neki

eggy

eggy ideig, 's azután régi szabadságával és maga jó kedvével ismét meg-ajándékozta. Most tehát újonnan a' maga szerentséjének elő-mozdításán kezdett munkálódni, nyert is egy jó hasznos tisztséget, és a' Flandriai Armádiának kommandérozását. Tsak hamar azután ürehsen maradott az Ágyúzásnak (Artillerie) Fő vígyázatja, és Lauzun addig könyörgött a' Királynak, míg-nem az, hogy néki adja, meg-ígérte. Ekkor meg-részegedvén a' maga szerentséjétől, ki-nyilatkoztatta a' titkot, a' Király' egyyik Komornyíkjának, a' ki a' Louvois 'söldosa vólt; és annak azt egyszeribe fülébe vitte. Tudva vagyon a' Király életének Históriájából, 's nevezetesen abból is, a' mit más alkalmatossággal Louvoisról írtam, hogy XIV-dik Lajos félt ettől az uralkodást szomjúhozó Ministertől, és ezen az okon az említett hívatalt e' fel-tétel alatt ígérte a' Hertzegnek, ha azt mindaddig titokban tartaná, a' míg valósággal meg-tehetné. Mihelyt Louvois a' dolgot meg-tudta, azonnal rajta-ment a' Királyon, hogy őt' arról le-befzéllené, és a' Király látván, hogy titkos gondolati el-árúlva vagynak, meg-gyűlölte a' Hertzegt, és valamennyiszor az ötet a' maga ígéreterére emlékeztette, mind annyiszor tsak fél-válról és bizonytalanúl felelt néki.

(A' többi következik.)